

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ЩОДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ
З КУРСУ «ФІЛОСОФІЯ»
ДЛЯ БАКАЛАВРІВ, ЩО НАВЧАЮТЬСЯ ЗА
СПЕЦІАЛЬНІСТЮ «075 – МАРКЕТИНГ»**

2024

Методичні рекомендації щодо самостійної роботи з курсу «Філософія» для бакалаврів, що навчаються за спеціальністю 075 «Маркетинг» // Укл. І.М.Бондаревич, – Запоріжжя: НУ «Запорізька політехніка», 2024. 40 с.

Рекомендації містять питання для роздумів, завдання з роботи з цитатами та контрольні питання з кожної теми курсу «Філософія».

Укладач: І.М. Бондаревич, доцент, канд. філос. н.

Рецензент: Г.О. Арсентьєва доц., канд. філос. н.

Відповідальний за випуск: О.В.Бондаренко, професор, д-р. філос. н.

Затверджено
на засіданні кафедри філософії
Протокол № 1 від 08 серпня 2024 р.

Рекомендовано
до видання НМК
Гуманітарного факультету
Протокол № 4 від 11 грудня 2024 р.

ЗМІСТ

1 Мета та завдання навчальної дисципліни «Філософія»	4
2 Зміст дисципліни «Філософія» за темами:.....	6
3. Рекомендації щодо самостійного опрацювання дисципліни «Філософія» за темами:.....	7
3.1 Тема 1. Філософське знання і його значення в формуванні наукової картини світу.....	7
3.2 Тема 2. Становлення абстрактного мислення в світоглядних концепціях Стародавнього Сходу (Індія, Китай).....	10
3.3 Тема 3. Формування логічного інструментарію філософії Античності.....	16
3.4 Тема 4. Формування і розвиток методологічного підґрунтя наукової парадигми в європейській філософії XIII-XVIIIст.....	18
3.5 Тема 5. Аналітичний ресурс модерної філософії	30
3.6. Тема 6. Українська філософія в полілозі з Західною і Східною парадигмами філософського знання.....	34
4 Рекомендована література і джерела	36
5 Система оцінювання знань студентів з дисципліни «Філософія»....	38

1 МЕТА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ФІЛОСОФІЯ»

Дисципліна «Філософія» формує фундамент для розвитку професійних компетенцій бакалаврів факультету Бізнес технологій та економіки. Метою дисципліни «Філософія» є формування філософської культури мислення, засвоєння студентами базових теоретичних знань та практичних навичок застосування філософської методології при розв'язанні завдань в процесі виробничої, індивідуальної й суспільної життєдіяльності. *Завданням* дисципліни «Філософія» є:

- ознайомлення з етапами історичного процесу формування культури мислення;
- вивчення методологічних прийомів логічного пізнання;
- вдосконалення навичок абстрактного мислення;
- вдосконалення вміння аргументування власної думки;
- опанування засад критичного мислення
- опанування основних етапів розвитку стародавньої, західноєвропейської і української філософської думки як джерела гуманістичних цінностей.

«Філософія» є однією з дисциплін гуманітарного циклу, який у навчальному плані спеціальності забезпечує громадянську та суспільно-виховну підготовку випускників вищої школи. Роль і призначення курсу полягає у збагаченні студентів знаннями про основні проблеми світової філософії, її поняття, категорії, ідеї, теорії. Викладання означеного курсу має забезпечити засвоєння специфіки філософського осягнення дійсності та сприяти формуванню світоглядно-методологічної культури мислення; розширити та поглибити пізнавально-орієнтаційні знання студентів, майбутніх спеціалістів, у сучасній соціальній реальності; сформувати творчий підхід до пізнання природних і соціальних явищ.

В результаті вивчення дисципліни «Філософія» будуть сформовані

ЗК1. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.

ЗК2. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

ЗК3. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

ЗК4. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.

ЗК7. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

ЗК11. Здатність працювати в команді.

ЗК13. Здатність працювати в міжнародному контексті.

ЗК14. Здатність діяти соціально відповідально та свідомо.

Фахові компетенції:

СК3. Здатність використовувати теоретичні положення маркетингу для інтерпретації та прогнозування явищ і процесів у маркетинговому середовищі.

СК5. Здатність коректно застосовувати методи, прийоми та інструменти маркетингу.

СК13. Здатність планування і провадження ефективної маркетингової діяльності ринкового суб'єкта в кросфункціональному розрізі.

Очікувані програмні результати навчання:

ПРН2. Аналізувати і прогнозувати ринкові явища та процеси на основі застосування фундаментальних принципів, теоретичних знань і прикладних навичок здійснення маркетингової діяльності.

ПРН12. Виявляти навички самостійної роботи, гнучкого мислення, відкритості до нових знань, бути критичним і самокритичним.

ПРН15. Діяти соціально відповідально та громадсько свідомо на основі етичних принципів маркетингу, поваги до культурного різноманіття та цінностей громадянського суспільства з дотриманням прав і свобод особистості.

В результаті вивчення навчальної дисципліни «Філософія» студент повинен:

-вміти будувати системний погляд стосовно об'єкту і предмету дослідження;

-володіти засадами критичного мислення;

- знаходити і оцінювати аргументацію в чужих висловлюваннях;
- вміти викладати результати своєї діяльності;
- вміти формувати і висловлювати власні думки;
- вміти давати оцінку судженням;
- вміти будувати діалог;

Дисципліна «Філософія» вивчається на 2 курсі в 4-ому семестрі й завершується заліком. Навчальним планом передбачено:

- лекцій – 14 годин (денне відділення) / 4 годин (заочне відділення);
- семінарських занять – 14 годин (денне відділення) / 2 години (заочне відділення);
- самостійної роботи студента – 62 годин (денне відділення) / 84 годин (заочне відділення);

Загальна кількість – 90 години.

В умовах КМС навчальна дисципліна «Філософія» відповідає 3 заліковим кредитам.

2 ЗМІСТ ДИСЦИПЛІНИ «ФІЛОСОФІЯ» ЗА ТЕМАМИ

Змістовий модуль 1. Зародження культури мислення в стародавні часи

Тема 1. Філософське знання і його значення в формуванні наукової картини світу.

Філософія як фундаментальне знання. Структура і функції філософії. Філософія і еволюція людини. Філософія, міфологія, релігія, наука як культурні проекти людства. Філософія як культура мислення.

Тема 2. Становлення абстрактного мислення в світоглядних концепціях Стародавнього Сходу (Індія, Китай)

Світогляд стародавніх індійців: Сансара і карма. Атман Брахман. Напрямки духовних практик: класичні некласичні філософські школи в Стародавній Індії. Синтезуючи інтенції Старокитайської філософії. Дао – шлях речей, порядок і закон світу. Можливості людини на шляху Дао.

Тема 3. Формування логічного інструментарію філософії Античності.

Майєвтика як пізнавальний прийом. Мистецтво діалогу: софісти, Сократ, Платон, Аристотель. Вправлення з протилежностями. Діалектичний синтез.

Змістовий модуль 2. Раціональні і ірраціональні підходи осмислення дійсності в Європейській культурі XIII-XXIст.

Тема 4. Формування і розвиток методологічного підґрунтя наукової парадигми в європейській філософії XIII-XVIIIст. Ірраціоналізм Середньовіччя: філософія буття в Бозі. Антропоцентризм і егоїзм: як протилежні полюси філософії опанування світу. Варіації синтезу Новочасної філософії.

Тема 5. Аналітичний ресурс модерної філософії. Принципові положення некласичного і класичного філософствувань. Гуманістичні цінності: проблема людини в некласичній філософії і людина постмодерну.

Тема 6. Українська філософія в полілозі Західної і Східної парадигм філософського знання. Слов'янське коріння української філософії. Етична проблематика доби Київської Русі. Історія становлення класичної української філософії в розрізі проблеми людини. Вчення Г. Сковороди і П. Юркевича. Світоглядні перспективи: Захід, Схід, Україна.

3 РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО САМОСТІЙНОГО ОПРАЦЮВАННЯ ДИСЦИПЛІНИ «ФІЛОСОФІЯ» ЗА ТЕМАМИ

3.1 Тема 1. Філософське знання і його значення в формуванні наукової картини світу.

Філософія як фундаментальне знання. Структура і функції філософії. Філософія і еволюція людини. Філософія, міфологія, релігія, наука як культурні проекти людства. Філософія як культура мислення.

Питання для роздумів.

Сформулюйте найзагальніші питання, що турбують мислителів всіх часів.

Поясніть зв'язок між світоглядом і філософією.

Наведіть приклади наявності міфологічного, релігійного і філософського у світогляді сучасної людини.

Чому міфологія передує філософії?

Сформулюйте призначення філософії.

Чи потрібна філософія інженеру?

Наведіть приклад якого-небудь відомого Вам міфу про створення Світу і спробуйте виявити його філософський зміст.

На прикладі якоїсь відомої Вам релігійної системи спробуйте показати її світоглядний аспект.

Чи має філософське знання практичну цінність? Якою б не була Ваша відповідь спробуйте її обґрунтувати?

Робота з цитатами.

Завдання 1.1 Г.Гегель стверджував: «Філософія – це квінтесенція історичної епохи». Й.Гете писав «Сутне на розум не ділиться без залишку». Ларошфуко зауважував: «Філософія легко торжествує над стражданнями минулими і майбутніми, але справжні страждання торжествують над нею». Данте Аліг'єрі думав, що «існує тільки одна велика мета і велика надія – визволити людей з безодні бідувань і привести їх до щастя». Сенека зазначав: «Наука про добро і зло, яка тільки одна і становить предмет філософії». Т.Гоббс дотримувався думки: «Філософія є пізнання, що досягається завдяки правильному міркуванню». М.Хайдеггер зазначав: «Предмет філософії – це знання про сутність суттєвого, «суттєве знання». А.Камю уточнював: «Головне питання філософії – це питання про те, чи варто людині жити».

Що постає предметом філософії на думку кожного з авторів висловлювань? Як ви розумієте ці вислови?

Завдання 1.2 Середньовічний візантійський філософ Іоанн Дамаскін ще у VIII столітті нашої ери в книзі «Джерело знання» дав 6

визначень філософії. Зазначте, яке з них найближче до сучасного розуміння і поясніть свій вибір.

Філософія – є пізнання суцього і його природи.

Філософія – є пізнання речей духовних і матеріальних.

Філософія – є роздуми про смерть.

Філософія – є уподібнення Богу.

Філософія – є цариця знання, наука всіх наук, що вміщає всі пізнання світу.

Філософія – є любов до Бога як істинної премудрості.

Завдання 1.3 Охарактеризуйте особливості філософського знання за поданим уривком з твору Бертрана Расела: «Філософія як і будь-які інші дисципліни спрямована до знань. Знання, якого вона прагне обґрунтовує єдність і систему сукупності наук, воно є результатом критичного осмислення наших переконань, забобонів, поглядів. Хоча таки ми не беремося стверджувати, що філософія успішно впоралась із своїм завданням, надавши конкретні відповіді на свої запитання. Наприклад, математик, чи історик, чи будь-який інший вчений, розповідатиме про сукупність відкритих його наукою істин стільки, скільки ви погодитесь його слухати. Але на це ж саме запитання філософ, якщо буде щирим, мусить зізнатися, що його наука не досягла *таких конкретних* результатів як інші галузі знань.

Філософію маємо вивчати не сподіваючись отримати визначені відповіді, бо будь-яка з таких відповідей не є істиною; але скоріше самі запитання дають свободу нашій уяві про те, що можливо, зміцнюють нашу інтелектуальну потенцію, усувають догматичну впевненість, яка заважає розуму зайнятися творчістю; перш за все, філософію треба вивчати за Велич Всесвіту, який вона споглядає; за звеличений нею наш Дух, завдяки якому ми і знаходимо гармонію зі світом, що сама є найвищим здобутком Духу.

Завдання 1.4 Визначте гатунок філософського знання? Обґрунтуйте відповідь за цитатою Макса Шелера: Перший вид знання, знання заради здобутків і панування, прислуговує нашій можливій технічній владі над природою, суспільством, історією. Це знання специфічних позитивних наук, на якому і зіждеться вся наша західна цивілізація. Найвища мета такого знання – пошук, усюди і наскільки можливо, законів просторо-часового зв'язку навколишнього світу. Другий різновид можливого для нас знання – це розуміння тієї фундаментальної філософської науки, яку Аристотель визначав як

«першу філософію», науку про способи буття і сутнісну структуру всього існуючого. Це сутнісне знання є прямо протилежним знанню заради влади.

Завдання 1.5 Що є спільного у висловлюваннях обох філософів? Дайте відповідь, спираючись на міркування Артура Шопенгауера та Ф.Ніцше.

А.Шопенгауер: «Займатися справою треба заради неї самої, інакше вона не заладиться, бо омріяна користь завжди є небезпечною для вільної думки. Тому, про це свідчить історія літератури, усе гідне потребувало багато часу для визнання, особливо якщо мало повчальний, а не розважальний характер; а поки у променях слави вигрівалася омана. Адже поєднати справжню справу з її удаванням важко, якщо не зовсім неможливо. В тому і є закляття світу злиднів і потреб – все має служити і підкорятись їм, тому і неможливо, щоб в ньому квітло і розжоврювалось якесь благородне і звеличене поривання до істини і світла. Більш того, якщо у супереч всьому таке устремління все ж таки ствердиться і, таким чином виявить себе, то відразу його опанують матеріальні інтереси, особисті цілі, щоб перетворити його на своє знаряддя чи власну маску. Тому після того, як І.Кант повернув філософії суспільне визнання, вона швидко стала інструментом певних цілей: державних – зверху, особистих – знизу; правду кажучи, не вона, а її близнюк, з яким її плутають. Дивуватись тут не має чому, важко навіть уявити, наскільки більше людей, що за своєю природою здатні прагнути лише до матеріального, а не до будь-чого іншого і, навіть, не здатні усвідомити, що існують принципово інші цілі. Тому устремління виключно до істини занадто високе і незвичне, щоб очікувати його від багатьох, чи принаймні від деяких.

Ф.Ніцше: «В решті решт, все так і має бути як воно є – великі речі залишаються для великих людей, безодні – для глибоких, тендітність і здригання жаху – для чутливих, а все рідкісне для виняткових».

Завдання 1.6 Як ви розумієте думку Ф.Ніцше: «Треба бути морем, щоб прийнявши до себе брудний потік не стати нечистим?»

Завдання 1.7 Як ви розумієте думку Ф.Ніцше: «Людина має бути подолана». Чи може філософія посприяти людині в цій справі?

Завдання 1.8 Знайдіть близькі за змістом речення: «Стосовно ж повчань, яким світ має бути, додамо те, що філософія завжди спізнюється. В якості думки про світ, вона з'являється лише після того,

як дійсність майже сформувалась і сягнула свого завершення. Коли філософія починає малювати сірою фарбою по сірому, тоді певна форма життя старіє, але сірим по сірому її не повернути до життя, можливо тільки збагнути, що сова Мінерви рушає в політ лише в сутінках».

Контроль знань

Охарактеризуйте структуру філософії як систему знань.

Які питання відносять до кола філософських проблем?

Що становить предмет філософії?

Охарактеризуйте історичні типи світогляду.

Обґрунтуйте функції філософії.

3.2 Тема.2 Становлення абстрактного мислення в світоглядних концепціях Стародавнього Сходу (Індія, Китай)

Світогляд стародавніх індійців: Сансара і карма. Атман Брахман. Напрямки духовних практик: класичні некласичні філософські школи в Стародавній Індії. Синтезуючи інтенції Старокитайської філософії. Дао – шлях речей, порядок і закон світу. Можливості людини на шляху Дао. Проблема пізнання в філософії Стародавніх Індії і Китаю: підходи до осягнення світу і людини. Співвідношення теоретичного і практичного, досвідного і раціонального пізнання.

Питання для роздумів

Чим пояснити безліч духовних практик на Сході?

На яких особливостях людського ества ґрунтуються індійські духовні практики?

Чим Брахман відрізняється від брахмана?

Філософські основи йоги.

Прокоментуйте той факт, що розвиток ортодоксальних філософських шкіл Стародавньої Індії відбувався одночасно з розвитком неортодоксальних?

Яка ідея у буддизмі відкриває для людини можливість гармонії ще за життя?

Спробуйте скласти загальний образ стародавньої індійської філософії.

Опишіть його.

Модель суспільства у Конфуція. Поясніть переваги принципу-держава – це велика родина.

Охарактеризуйте відношення людина-Природа у Східній філософії.

Робота з цитатами.

Завдання 2.1 Складіть своє уявлення про призначення людини і її місце в світі з твору Бхагавад-Гіта:

Бхагавад-Гіта ПІСНЯ ТРЕТЯ КАРМА-ЙОГА

...Не мучя бездією, сповною призначене сімло,
 В бездії не зможеш своє спорожнити навіть тіло.
 Те діло, яке не для жертви, – для світу, – мов пута.
 Тож, Арджуно, діло верши, але серцем розкутим.
 Всевишній сказав, сотворяючи жертву й людину:
 Плодіться, нехай вас утіха веде безупину.
 Приносьте офіру богам, і віддячать боги вам,
 Приймаючи жертву, вони повертають борги вам.
 Приймаючи офіру, шлють благо всім сили небесні,
 Хто даром за дар не віддячив, той злодій без честі.
 Очиститься кожний, хто рештки збирає жертovní,
 Той грішний, у кого для себе лиш горщики повні.
 Від їжі істоти ростуть, ну а їжа – із хмари,
 Дош виник від жертви, а жертва з'явилась із карми.
 Знай, карма – від Брами, з нетлінного виник той Брама,
 Він міститься в жертві, яка обернулась дарами.
 А хто не дає кружеляти одвічному колу,
 Даремно на світі живе, непотрібний нікому.
 А кожний, хто сповнений Атманом, радість пізнає,
 Хто спокій знайшов у душі, той турботи не знає.
 У кого своя до мети простелилась дорога,
 Йому не потрібна в житті нічия допомога.
 Хто сімло береться за діло й призначене чинить,
 Хто пристрасті власні долає – досягне вершини.

***

...Промовив тут Арджуна: «О, просвіти мене, Боже:
 Хто всупереч волі схилити на гріх мене може?»
 Почув він: «То гнів, що усе спопеляє до решти,
 То пристрасть, то страх, то твоє честолюбство, нарешті.
 Як димом вогонь, як залізне люстерко - іржею,
 Як зародок півкою – світ оцей вкритий іржею.
 Гнів – мудрості ворог, що досі у безвість не канув,
 Вогонь ненаситний в одежі одвічного Ками.
 Чуття, манас, буддхі (свідомість) гніздом його звуться;

Знання заслонивши, він дурить втілених заблудших.
 Якщо ти зумієш свої почуття подолати,
 То й того, що розум затьмарює, вб'єш супостата.
 Могутня є сила чуттів, але розум – над нею,
 Над розумом — вічна душа, а Господь – над душею.
 До нього прямуй і ділами своїми й думками,
 І лихо здолаєш в особі звабливого Ками».

Завдання 2.2 Визначте спрямованість філософії буддизму з притчи Мілінда-Паньхо:

Немає постійної тотожності в однієї й тієї ж особи. Цар Мілінда спитав:

— Преподобний Нагасено! Той, хто постає, чи той самий він, чи інший?

Преподобний відповів:

— Ні, він не той самий і не інший.

— З'ясуй це порівнянням.

— Як ти гадаєш, великий царю, коли тепер ти дорослий, то хіба ти той самий, що був тоді, коли був ніжним хлопчиком чи дитинчам, що дригає ніжками?

— Ні, преподобний, я був один, коли був ніжним хлопчиком чи дитинчам, що дригає ніжками, і інший тепер, коли дорослий я.

— А коли так, великий царю, немає в тебе ні матері, ні батька, ні вчителя, ні навчання, ні виховання, ні мудрості. Адже, великий царю, хіба мати зародка є інша, ніж мати дитини й дорослої людини? Хіба той, що вчився, є іншим, коли вже навчився? Хіба той, що зробив злочин, є іншим, коли йому за це відтято руки й ноги?

— Ні, преподобний. Але що ти мені скажеш?

Преподобний мовив:

— Великий царю, я й сам був колись ніжним хлопчиком, був дитинчам, що дригає ніжками, а тепер я доросла людина. Через зв'язок із тілом всі ці стани складають єдність...Отже, великий царю, така сама й безперервність явищ. Одне народжується, інше зникає; виникає ні попереднє, ні наступне; тому й людина не є ні тим самим, ні іншим; так виникає безперервність явищ.

— Ще раз з'ясуй це, навівши якое порівняння.

— Великий царю, коли свіже молоко згодом перетворюється на вершки, а вершки на масло, а масло на топлене масло, хіба можливо, великий царю, все чітко відокремити?

— Ні, преподобний, все це виникає через безперервний зв'язок.

— Отак, великий царю, виникає і послідовність явищ. Одне народжується, інше зникає; не виникає ні попереднє, ні наступне; тому й людина не є ні тим самим, ні іншим; так доходить вона останнього ступеня свідомості.

— Ти мудрий, о Нагасено!

Завдання 2.3. Про які принципи буття говорить Лао-цзи у творі «Дао де цзин»:

§2. Коли всі у Піднебесній дізнаються, що прекрасне є прекрасним, з'являється потворне. Коли всі дізнаються, що добре є добрим, виникає зло. Ось чому буття і небуття породжують одне одного, важке і легке створюють одне одного, довге і коротке взаємно співвідносяться, високе і низьке взаємно визначаються, звуки, зливаючись, переходять у гармонію, попереднє і наступне йдуть слідом одне за одним... (Лао-цзи «Дао де цзин»)

§22. У давнину казали: «Збиткове стає досконалим, криве - прямим, порожнє - повним, старезне замінюється новим; прагнучи малого, досягаєш великого; прагнення отримати велике призводить до омани». (Лао-цзи «Дао де цзин»)

Завдання 3. Яким чином на думку Лао-цзи протилежності перетворюються одне в одне:

§63. ...Значне складається з малого... Подолання важкого починається з легкого, здійснення великого починається з малого, бо у світі складне створюється з простого, а велике - з малого. Тому досконаломудрий починає не з великого, і саме цим він здійснює велике. Хто багато обіцяє, той не заслуговує на довіру. Де багато легких справ, там безліч важких... (Лао-цзи «Дао де цзин»)

§64. Те, що спокійне, легко зберегти. Те, що ще не виявило ознак, легко спрямувати. Те, що слабке, легко розділити. Те, що дрібне, легко розсіяти. Дію треба розпочинати з того, чого ще немає. Наведення ладу слід починати тоді, коли ще не настала розруха. Бо велике дерево виростає з малого, дев'ятиповерхову вежу починають зводити зі жменьки землі, подорож у тисячу лі (одиниця довжини) починається з одного кроку. (Лао-цзи «Дао де цзин»)

Завдання 2.4 Лао-цзи старанно виводить власне розуміння принципів світу, немов дбайливий художник вимальовує свою картину. Справа в тому, що людина за розсудом мислителя має жити за принципами світу. Це означає бути природним. Як земля і небо

надають однакову можливість всім істотам жити, так і людині треба зрозуміти об'єктивний хід подій, тоді її діяльність буде діяльністю без зусиль. За допомогою цитат поясніть як треба діяти без зусиль.

§73. Небесне дао не бореться, але вмiє перемагати. Воно не говорить, але вмiє відповідати. Воно само приходить. Воно спокійне і вмiє правити (речами). Тенета природи густі й нічого не пропускають. (Лао-цзи «Дао де цзин»)

§10. Створювати і виховувати існуюче, створюючи, не володіти (тим, що створено); надаючи руху, не докладати до цього зусиль; керуючи, не вважати себе володарем... (Лао-цзи «Дао де цзин»)

§22. Досконаломудрий... нічому не протидіє, тому він не переможний у Піднебесній (Лао-цзи «Дао де цзин»)

§68. Розумний полководець не буває войовничим. Умілий воїн не буває гнівним. Той, хто вмiє перемагати ворога, не нападає. Той, хто вмiє правити людьми, не зневажає себе. Це я називаю де, яке унікає боротьби. Це сила в управлінні людьми. Це значить жити у відповідності до природи і давнього початку (дао). (Лао-цзи «Дао де цзин»).

Завдання 2.5 З поданих уривків з'ясуйте: людина Конфуція – це особистість для себе чи для суспільства?

«Учитель спитав: «Ю, чи чув ти про шість людських вад, про які мовиться у шести фразах? ...Сідай, я розповім: Любити людинолюбство і не любити навчання. Вада в тому, що це веде до тупості. Любити мудрість і не любити навчання. Це призводить до саморозпорошення. Любити правдивість і не вчитися. Ця вада призводить до того, що правда йде на шкоду самому собі. Любити прямоту і не вчитися. Це призводить до грубості. Любити мужність і не любити навчання – прямий шлях до розпалення заворушень. Любити твердість і не навчатися. Вада в тому, що це призводить до впертості». (Конфуцій. Лунь-юй. Розділ «Вей лін-гун»).

«Благородна людина до всього ставиться згідно з обов'язком; діє за ритуалом, у словах - стримана, у вчинках - правдива... (її) непокоїть те, що вона не має здібностей, а не те, що інші про неї знають... (Вона) засмучена тим, що після смерті можуть не згадати її імені... Благородна людина ставить вимоги перед собою, низька – перед іншими... Тримає себе стримано, але не вступає в суперечки, вмiє бути в злагоді, але не у змові з іншими...» (Конфуцій. Лунь-юй. Розділ «Вей лін-гун»).

«Ті, що володіють вродженими знаннями, стоять найвище. За ними йдуть ті, що здобувають знання у навчанні. Далі йдуть ті люди, які приступають до навчання, зустрівши труднощі. Ті, хто зустрівся з труднощами, але не вчаться, стоять найнижче». (Конфуцій. Лунь-юй. Розділ «Цзи ші»).

Завдання 2.6 Пріоритет якого принципу існування держави висувають моїсти?

«Небо не хоче, щоб велике царство напало на мале... Небо бажає, щоб люди допомагали одне одному, щоб сильний допомагав слабшому, щоб люди вчили одне одного, щоб той, хто знає, навчав того, хто не знає, щоб майно розподілялося справедливо. Небо також бажає, щоб верхи сумлінно управляли державою, щоб у Піднебесній панував лад, а низи були старанними в ділах». («Мо-цзи» Розділ «Воля неба»).

Контроль знань

Яким бачили світовий порядок стародавні індійці?

Яким чином ведична філософія обґрунтовує варнову структуру стародавньоіндійського суспільства?

Назвіть основні поняття староіндійської філософії.

За якою ознакою філософські школи Стародавньої Індії відносяться до ортодоксальних чи неортодоксальних.

Підсумуйте філософські ідеї неортодоксального напрямку (джайнізму, буддизму, та локаятиків).

Визначте специфіку конфуціанства.

Як конфуціанство обстоює існуючий в державі соціальний порядок.

Назвіть основні поняття філософської таких шкіл Стародавнього Китаю як даосизм та конфуціанство.

3.3 Тема 3 Формування логічного інструментарію філософії Античності.

Майєвтика як пізнавальний прийом. Мистецтво діалогу: софісти, Сократ, Платон, Аристотель. Вправлення з протилежностями. Діалектичний синтез.

Становлення класичної парадигми пізнання в античній філософії. Онтологічна гносеологічна проблеми античної філософії: від Хаосу до Космосу. Проблема початку. Проблема людини.

Питання для роздумів

Чому на Вашу думку, Ксенофана вважають першим оригінальним грецьким мислителем?

З точки зору сучасної філософії, концепція апейрону Анаксимандра є найбільш цінною з усіх ідей представників Мілетської школи (вода Фалеса, повітря Анаксимена). Як Ви вважаєте, чому?

Софістика як феномен античної культури постала позитивним чи негативним явищем?

Яка з античних філософських шкіл подобається вам найбільше, чия концепція вбачається найбільш доречною та логічною? Чому?

Чому філософію еллінізму вважають періодом занепаду античної філософської думки?

Робота з цитатами.

Завдання 3.1 Як зазначає історик Костянтин Рижов, ще в 12 років майбутній імператор Марк Аврелій почав в усьому себе обмежувати. Його навіть не могли вмовити не спати на голій землі. Коли у 166 році майже всі племена сучасної Європи об'єднались проти Римської Імперії, імператор Марк Аврелій змішений був сам стати на чолі військового походу. В ході війни він більше трьох років провів в Карунтських горах, з великим трудом, переживши безліч хвороб, голод та нестатки. Цю війну він завершив гідно та з перемогою, причому в такий час, коли епідемії губили безліч людей: як військо гота к і мирного. На цю війну він витратив всю свою казну, але повернувшись до Риму не став гнітити провінції податками, а влаштував аукціон, з якого було розпродане все імператорське майно: золотий та хрустальний посуд, коштовності, прикраси тощо, навіть одяг дружини. Цей розпродаж тривав два місяці та наповнив казну так, що найзапеклішу на той час для Риму війну з сарматами можна було продовжити навіть на їх землі та заснувати нові колонії за Дунаєм. Проте у 175 році в Єгипті спалахнув бунт і Марк Аврелій був змушений вирушити на південь задля того, щоб вгамувати його, а після цього він вдався до тривалої подорожі східними провінціями імперії. В результаті цієї подорожі він заразився чумою. Перед своєю смертю він покликав друзів та спілкувався з ними, сміючись над марністю людських справ та виражаючи свою зневагу до смерті. Протягом всього свого життя він вирізнявся таким самовладанням, що ані радість ані горе ніколи не змінили виразу його обличчя. Йому щастило в справах, але не в сімейному житті. Так, коли у дитинстві помер його другий син, він тримав жалобу по ньому лише п'ять днів, а

потім повернувся до державних справ. Прокоментуйте, як життєвий шлях і вчинки Марка Аврелія демонструють його відданість філософії стоїцизму?

Завдання 3.3 Визначте сутність філософії епікуреїзму з наступних висловлювань.

«Найстрашніше із нещасть – смерть – немає до нас жодного стосунку. оскільки коли ми є, вона ще відсутня, а коли вона приходить – нас вже немає».

«Жодна насолода сама по собі не є злом, але засоби, що обрані для досягнення насолоди завдають значно більше клопоту, ніж задоволення».

«Краще з розумом бути нещасним, аніж без розуму щасливим».

«Природі варто подякувати зате, що вона потрібне зробила легким, а не потрібне важким».

«Ми цінуємо свій характер як свою власність, байдуже чи добрий він і чи поважається іншими. Так само необхідно цінувати і характер інших».

За свідченням Діогена Лаєртія на вході до «Саду» – школи Епікура було написано: «Гість, тобі тут буде добре. Адже тут задоволення – найвище благо», а девізом Епікура було: «Живи усамітнено!».

Чи можливо з цих висловлювань зробити висновок, що, по суті, єдине питання, яке турбує Епікура – це етика?

Контроль знань

Якими були соціальні умови формування античної філософії на мement виникнення?

Яка проблематика цікавила філософів-досократиків? Які досократичні школи ви знаєте?

В якому напрямі Сократ змінив античну філософську проблематику?

Тезово зазначте основні положення концепцій Платона та Арістотеля.

Які школи періоду елінізму ви знаєте, назвіть їх представників. Що спільного і відмінного у світобаченні цих філософів.

3.4 Тема 4. Формування і розвиток методологічного підґрунття наукової парадигми в європейській філософії XIII-XVIIIст.

Ірраціоналізм Середньовіччя: філософія буття в Бозі. Антропоцентризм і егоїзм: як протилежні полюси філософії опанування світу. Варіації синтезу Новочасної філософії.

Питання для роздумів

В чому логіка зв'язку між античною і середньовічною філософською думкою (охарактеризуйте неоплатонізм як «місточок» між античністю і середньовіччям)?

Як Ви розумієте твердження: «Вірю тому, що абсурдно».

Яким чином філософія стала релігійною (початок середньовіччя)

Назвіть ключові питання середньовічної філософії.

Чим пояснити зміни розуміння любові (любов тілесна, платонічна любов, лицарська любов) за часи античності і середньовіччя?

Яким бачиться вирішення проблеми людини у християнському віровченні.

Ставлення до природи в епоху Середньовіччя.

Охарактеризуйте співвідношення, спадковість і суперечності апологетики, патристики і схоластики.

Що характеризує натурфілософію Відродження: геоцентризм чи геліоцентризм?

Дайте порівняльний аналіз понять «атеїзм», «теїзм», «пантеїзм», «деїзм».

Дайте порівняльний аналіз понять: «гуманізм», «індивідуалізм», «егоїзм».

Ми визначили середньовічний світогляд як антропологічний, але чи був він гуманістичним? Конретизуйте зміни як відбулись у сприйнятті людиною світу і самої себе в епоху Ренесансу.

Як у філософії епохи Ренесансу у розумінні людини між собою співвідносяться антропоцентризм, гуманізм та індивідуалізм?

Позначте часові межі епохи Нового часу. Відносно чого він новий?

Емпіризм і раціоналізм. В чому схожі і чим різняться ці напрямки філософствування?

Які граничні погляди на природу людини містить вислів Б.Паскаля: «людина це - мислячий очерет», її сила полягає в тому, що «думкою вона обіймає Всесвіт, який просторово поглинає її як точку» .

Як ви поясните вислів Б. Спінози : «Свобода є пізнана необхідність».

Чому німецька філософія другої половини XVIII - першої половини XIXст. отримала визначення класичної?

Спробуйте визначити наступність філософських систем І.Канта, Й.Фіхте, Ф.Шеллінга, Г.Гегеля.

Охарактеризуйте пункти протиставлення систем І.Канта і Й.Фіхте; Й.Фіхте і Ф.Шеллінга; І.Канта і Г.Гегеля.

Використавши прийом поєднання і діалектичний підхід, вийдіть за межі протирічних висловлювань шляхом мисленевого синтезу: «Діяльність людини підпорядкована моральним мотивам» і «Прагматичні мотиви є підставою людської діяльності».

Складіть власні антиномії. Синтезуйте кожну з них в нове знання.

Проаналізуйте ключові проблеми західноєвропейського класичного філософствування.

Робота з цитатами.

Завдання 4.1 Як ви розумієте тезу апостола Павла: «Мудре цього світу є безумство перед Богом», бо «Бог обрав немудре світу, щоб посоромити мудре».

Завдання 4.2 Чому присвячений діалог мислителя з Філософією у творі Боеція «Розрада від філософії»? Чи близькі Вам такі думки?

...Він же, замість того, щоб добрих наділити приємним, злих – прикрим, часто навпаки – добрих вражає нещастям, якого вони не ждали, злих втішає щастям, якого вони ждали. Якщо тут не дошукатися причини, то хіба не назвеш усе те сліпою випадковістю? ...Походження всього суцього, розвиток усього, що підлегло змінам, що в той чи інший спосіб рухається, виводить свої причини, свій порядок і свої форми від незмінного божественного розуму. Із вершини своєї простоти, мов із якогось замку, він визначає розмаїття всього суцього. І те розмаїття, коли на нього дивитись у самій чистоті божественного розуму, називається провидінням. А коли те провидіння розглядати у його стосунку до всього того, чим божественний розум рухає, що він упорядковує, то воно, те провидіння, ще звичаєм стародавніх, названо долею. Проникнувши думкою в саму суть тих двох понять, неважко спостерегти різницю між ними. PROVIDІННЯ – це сам божественний розум, найвище начало, чільний розпорядник усього суцього: доля ж – це властивий мінливим речам розпорядок; за його допомогою провидіння пов'язує все суще належним порядком.

Завдання 4.3 Прочитайте уривок твору Святого Августина «Сповідь» (Частина XXIII Природа часу. Гіпотези). Що таке час? Що є мірою часу? Які гіпотези наводить Августин щодо природи часу?

...А я, зі свого боку, прагну пізнати суть і дійсну природу часу, за допомогою якого ми вимірюємо оберти тіл, що, наприклад, дозволяє нам твердити, що цей час триває удвічі довше, ніж той. Бо ж питаю: оскільки днем називаємо не тривалість перебування сонця над землею, – на основі чого розрізняємо ніч і день, також цілий його обіг від сходу аж до сходу, на основі чого кажемо: «Стільки-то днів проминуло» (дні враховуються із своїми ночами, бо ж ночі скидаються з рахунку), оскільки, як бачимо, день виповнюється рухом сонця і його обігом від сходу й до сходу, – то що ж таке, ще раз питаю, день: сам, чи сама тривалість, у якій він відбувається, чи одне й друге разом? Отже, коли б для сонця вистачило однієї години, щоб воно пройшло свій шлях, то це був би «день». Отже, день – це тривання руху? Але ж, коли б час від одного сходу сонця до другого сходу дорівнював одній годині і, щоб створити день, сонцю треба було б повторити свої оберти двадцять чотири рази, то це не був би «день». Чи, може, час – це і тривання разом? Але ж тоді не можна було б сказати, що «день» – це коли б сонце зробило свій оберт за одну годину, і навіть тоді, коли б воно затрималося, щоб сплило стільки часу, скільки воно зуживає звичайно на свій повний оберт від ранку до ранку. Отже, я вже не буду питати, що таке «день», а що таке час, – той час, що є для нас мірою сонячного обігу. Хіба ми б не могли сказати, що сонце зробило цей оберт наполовину меншим, ніж звичайно, коли б воно зробило це протягом дванадцяти годин? А порівнявши ці обидва часи тривання, ми могли б стверджувати, що той час є «одиничний», а той «подвійний», хоча інколи обертання сонця від сходу до сходу тривало б протягом «одиничного» часу, інколи – протягом «подвійного». Отже, нехай ніхто не каже мені: «Час – це час небесних тіл»...Отже, я бачу, що час – це своєрідна протяжність. Але чи я це бачу, чи мені тільки здається, що я бачу? Ти, Світло, час у першій фазі діяльності? А щодо безформності цієї невидимої й невпорядкованої землі, то рахунок Ти провадив їй не за днями. Бо там, де немає ні форми, ні ладу, нічого не приходить, нічого не проминає. І там, де цілком відсутня послідовність, немає ні протяжності, ні днів, ні чергування часів. Правдо, висвітлиш мені це!

В чому святий Августин вбачає природу зла?

Частина III Джерело зла і відповідальність людини. В чому джерело зла?

Однак я, хоча дотепер вважав і був твердо переконаний, що Ти недоступний для жодної скверни, зміни і будь-якої переміни, Ти наш Господь, Правдивий Бог, що створив не лише наші душі, а й наші тіла, і не тільки наші душі й тіла, а й усіх і вся, та все-таки питання про причину зла не було в моїх очах ані вияснене, ні розв'язане як слід. Хоч би яке було походження цієї причини, я бачив, що повинен так повести свої пошуки, щоб ця причина не змушувала мене вірити, що незмінний Бог підлягає зміні; бо інакше я б став тим, чого сам шукав. Мене піднімало до Твого світла хіба лиш те, що я був певен не так того, що живу, як того, що маю волю. Так само, коли я чогось хотів або не хотів, я був абсолютно певний, що це саме я хочу або не хочу, і мені ставало щораз ясніше, що саме в цьому причина мого гріха. А стосовно того, що я робив проти волі, то мені здавалося, що я піддавався чийсь дії, а не сам діяв, і я вважав, що це не вина, а кара. Коли ж я думав про Твою справедливість, то вже не вагався визнати, що Ти караш мене справедливо. Однак згодом я знову повторював: «Хто ж створив мене? Чи ж добрий Бог, який є самою добротою? Звідки в мені береться бажання зла, а зовсім не бажання добра? Невже це для того, щоб я зазнав кари, на яку справедливо заслужив? Хто ж уклав це в мене, хто засіяв у мене те зерно гірчиці, якщо мене в цілому створив мій найсолодший Бог? Коли ж винуватець цього сатана, то звідки взявся сам сатана? Бо якщо внаслідок підступності і своєї волі ангел перемінився на сатану, то звідки зродилася в ньому ця зла воля, що перемінила його на сатану, коли його всього створив ангелом найкращий Творець?» Не раз і не двічі пригнічували й душили мене такі думки. Але все-таки я не скотився у прірву блуду, де «ніхто не сповідається Тобі», де воліють мати переконання, що радше Ти можеш піддатися злу, аніж його вчинить людина.

Так, я був переконаний, що Твоє творіння обмежене, сповнене Твоїї безконечності, і я повторював: «Ось Бог, ось його творіння; Бог добрий і набагато кращий за Свої творіння; а тому, що Він добрий. Він не міг створити їх іншими, як тільки добрими; ось як Він обіймає і сповняє їх. Отже, де ж зло? Звідки ж воно походить? Як закрадається воно сюди? Який корінь його, який зародок? А може, зла взагалі не існує? І, може, тому ми боїмося його? Остерігаємося того, що не існує? А коли ми боїмося його без причини, то напевно сам страх – це

зло, що даремно жалить і мучить наше серце; і зло стає тим більшим, чим менше в ньому причин для страху, а ми боїмося його. Отже, або існує зло, якого ми боїмося, або зло – це вже те саме, чого ми боїмося. Звідки ж походить зло, коли Бог, сам будучи добрим, створив усе добре? Правда, це Добро, найбільше й найвище, створило речі менш добрі за нього, однак і Творець, і створіння – усі разом добрі. Звідкіля ж береться зло? А може, та матерія, з якої Він створив ті твори, була зла, а Він, оформивши й упорядкувавши, може, залишив у ній щось зле, чого не перемінив на добро? Але чому ж? Хіба ж Він не мав сили? Він, Всемогутній, міг перетворити її й перемінити таким чином, щоб у ній не лишилося ні крихітки зла! Чому ж урешті саме з цієї матерії Він хотів зробити щось, а не міг ужити Своєї Всемогутності, аби знищити її зовсім? Чи ж могла б ця матерія існувати проти Його волі? А якщо вона була вічна, то чому дозволив їй існувати незмінною так довго, протягом проминаючих безконечних віків, і шойно так пізно рішився щось із неї зробити? Або якщо Він несподівано відчув волю робити щось, то чому не міг у своїй Всемогутності краще зробити так, щоб вона перестала існувати, а щоб тривав тільки Він Сам, Він, Добро абсолютно правдиве, найвище й безконечне? Або, якщо це не було добре і якщо б Він, будучи добрим, не створив і не заснував чогось доброго, то чи не мав би Він ту злу матерію усунути й знищити дотла, замінивши її доброю, з якої міг би створити все? Бо ж Він не був би Всемогутній, коли б не міг створити нічого без допомоги цієї матерії, якої Він Сам не створив.

Завдання 4.4 Що таке проблема теодицеї? Як вона розкривається в цитаті Татіана: «Бог був в началі всього, а начало – є розумна сила. Господь до створення світу був один, з ним існувало як розумна сила і саме Слово, що було в ньому. Волею його простої сутності зчинилося Слово і слово зчинилося не даремно – воно стає первонародженою справою Отця. Воно є начало світу. Це слово сотворило ангелів і людей, які є добрими, оскільки вільно не переступають волю Бога. Один з ангелів постав проти творця і став демоном, за яким послідувала частина ангелів, ставши демонами, які ввели долю, чужу справедливості. Внаслідок цього в світі стало гірше жити. Свободна воля згубила нас: будши вільними, ми зробились рабами, продали себе через гріх: ми самі створили зло».

Завдання 4.5 Передумовою моральної поведінки людини Фома Аквінський вважає свободу волі – свободу вибору між добром і злом.

Добро, на його думку, пов'язане з божественною благодаттю, благом. Зло – менш довершене благо, яке допускається Богом заради того, щоб в світі здійснились усі ступені довершеності. Кінцева мета людини і сенс її життя полягають у пізнанні, спогляданні та любові до Бога. Шлях до цієї мети переповнений випробуваннями, розум веде людину до морального порядку, який втілює божественний закон; розум показує, як треба вести себе, щоб досягти вічного блаженства і щастя. Порівняйте ці уявлення про розум із поглядами Тертуліанана. Хоч догматика та віровчення християнства залишаються незмінними, світогляд апологетики та схоластики суттєво різняться. В чому полягає дана відмінність?

Завдання 4.6 Розкрийте проблему універсалій та речей як філософську проблему загального та одиничного.

Завдання. 4.7 Іоганн Скотт Еріугена, прагнучи діалектично синтезувати протилежності, далеко відходить від ортодоксальних позицій щодо догмату творення, зближуючи творене і творця і вдаючись до пантеїзму. У дусі неоплатонізму творення розглядається як сходження від вищого до нижчого, при чому видається, що якщо творення світу – це його гріхопадіння, то повергнення світу до Бога – спокутування. Виходить, все творене, індивідуальне, одиничне первинно має есхатологічну, кінцеву мету. Прокоментуйте від себе ці ідеї. Обґрунтуйте, чому Еріугена виступає як платонік та реаліст.

Завдання 4.8 Поясніть логіку розгортання філософського діалогу середньовіччя:

Вірю, бо абсурдно (Квінт Тертулліан)

Розуміння є винагородою за віру (Аврелій Августин)

Вірю, щоб розуміти (Ансельм Кентерберійський)

Розумію, щоб вірити (П'єр Абеляр)

Завдання 4.9 Своє розуміння світу відомий філософ епохи Відродження М.Кузанський формулює таким чином: «Сказати, що кожне у кожному, значить те саме, що Бог через усе – в усьому і все через усе – в Бозі». «Бог є згорнутість всякого буття будь-якої існуючої речі і створюючи, він розгорнув небо і землю». Як ви охарактеризуєте дані світоглядні уявлення (матеріалізм, ідеалізм, дуалізм тощо)? Обґрунтуйте своє твердження.

Завдання 4.10 Як саме розуміє Е.Роттердамський «дурість» і «мудрість»? Чи погоджуєтесь Ви з Еразмом Роттердамським, що дурість могутніша від мудрості?

Розмірковуючи над соціальним становищем людини, філософ вважає, що істинна знатність полягає в активності та постійній боротьбі за моральне удосконалення. Природна обдарованість не є вирішальною в досягненні людського благополуччя і шляхетності; вирішальним мусить бути виховання й освіта (пізніше це твердження стане головною ідеєю епохи Просвітництва). З позицій індивідуалізму Еразм Роттердамський вважає, що народ – це гігантський, багатоголовий звір, змушений здебільшого звертатися до безмежної прихильності дурості. «Фортуна, – пише він, – любить людей не занадто великорозумних, але відважних, які повторюють «Будь що буде!». А мудрість робить людей боягузливими, і тому на кожному кроці бачимо мудреців, які живуть у бідності, в голоді, всюди зустрічаючи презирство і ненависть. До дурнів же плывуть гроші, вони тримають у своїх руках владу і всіляко процвітають».

«Більшість людей є дурні, і кожний дуріє на свій лад». Кількість проявів дурості нескінченна. Дурість багата на колективні прояви, найбільший з них – війна, приваблива для тих, хто її не знає. Дурістю керуються всі люди, всі нації. Віра також споріднена з деякими видами дурості; з мудрістю вона несумісна. Чому дурість могутніша від мудрості? Тому, що сфера чуттєвості, пов'язана зі всім тілом людини, набагато ширша і складніша від сфери розуму, сконцентрованого тільки в голові. Могутність чуттєвості непоборна, і нема сенсу думати про моральні принципи, повністю звільнені від неї.

Завдання 4.11 Видатний гуманіст епохи Ренесансу Лоренцо Валла зазначає «Не до добродесності, але до насолоди заради неї самої потрібно прагнути як тим, хто бажає радіти в цьому житті, так і тим, хто бажає радіти в майбутньому».

Завдання 4.12 Чи відповідні Ваші уявлення про керівника баченню Н.Макіавеллі?

«...Мудрий правитель не може і не повинен залишатися вірним своїм обіцянкам, якщо це не завдає шкоди його інтересам і якщо зник привід, який спонукав його дати обіцянку. Ця порада була б хибною, якби люди чесно виконували обіцянки, але люди, будучи поганями, обіцяного не виконують, через що й тобі потрібно поводитися з ними так само. А достатній привід порушити обіцяне завжди можна відшукати. Цьому існує багато прикладів: скільки угод про мир, скільки договорів не набрало чинності або зникло даремно внаслідок того, що правителі порушували свої обіцянки, і завжди вигравав той,

хто мав природу лисиці. Однак цю природу потрібно ще вміти замаскувати, потрібно бути великим брехуном і лицеміром; а люди настільки довірливі та настільки зайняті своїми буденними потребами, що той, хто обманює, завжди відшукає того, хто дозволить себе обманути...

...Правителю не обов'язково мати всі достоїнства, але необхідно удавати, що вони є. Мати ці достоїнства і обов'язково їх дотримуватися шкідливо; тоді як удавати, що вони є, – корисно. Іншими словами, перед людьми потрібно виглядати милосердним, вірним обіцянкам, милостивим, не лицемірним, благочестивим – і бути таким насправді, але в той же час зберігати внутрішню готовність виявити і протилежні якості, якщо це буде потрібно».

Завдання 4.13 Дж.Бруно зазначав: «Хто хоче пізнати найбільші таємниці природи, нехай розглядає і спостерігає мінімуми і максимуми протиріч і протилежностей. Глибока магія полягає у вмінні вивести протилежність, попередньо відшукавши току єднання». Чи можна назвати даний принцип пізнання діалектичним? Чому? Чи заперечує діалектика існування Бога взагалі (наприклад як у Геракліта)?

Завдання 4.14 Прокоментуйте твердження Ф.Бекона, щодо визначення методів пізнання як: шляху мурахи – збирання фактів; шляху павука – виведення умовиводів із власної голови; шляху бджоли – якісне переструктурування знання. Чи зберігають свою актуальність окреслені підходи пізнання сьогодні?

Завдання 4.15 Наведіть приклади (згадайте конкретні ситуації) коли означені Ф.Беконем причини не дозволяють людині адекватно сприймати навколишній світ.

- недосконалість людських органів чуття (ідоли роду);
- індивідуальні особливості сприйняття (ідоли печери);
- словесна плутанина (ідоли площі);
- хибні філософські теорії (ідоли театру).

Завдання 4.16 Як ви розумієте відоме висловлювання Р.Декарта «Я мислю, значить я існую»? Порівняйте його з висловлюванням Дж.Берклі «Існувати, значить бути сприйнятим».

Завдання 4.17 На думку Р.Декарта людина, поетапно рухається до знання наступним чином: розкладає, аналізує, синтезує, структурує. Назвіть умову за якої цей шлях здобуття знань не призведе до помилок.

Завдання 4.18 Філософію Декарта характеризують як субстанційний дуалізм. Продемонструйте, де саме в її положеннях це проявляється.

Завдання 4.19 Б.Спіноза ототожнює Природу і Бога, і нарікає цю єдність субстанцією. Виходячи з цієї максими, субстанція є безкінечною і спричиняє сама себе («causa sui»). Конкретними проявами субстанції є речі – модуси. Яке розуміння світу обґрунтовує означене поняття «субстанція»?

Завдання 4.20 Теорія пізнання Б.Спінози містить відомості про три види пізнання: чуттєве (нечітка уява), розумове (пізнаваними є лише атрибути субстанції), інтуїтивне (здатність осягнути сутність – найвище бачення речей дає можливість зрозуміти знання). Назвіть «продукти» (результати) кожного з означених рівнів знання. Як Ви розумієте вислів «розуміти знання»?

Завдання 4.21 Визначте принцип на якому вибудовує свою філософію Г.Лейбніц:

-Субстанція схильна до діяльності. Субстанція має форми. Монада є субстанціальною формою. Тобто монада не є матеріальною, не є протяжною. Її поява, як і її зникнення, пов'язані з божественним актом.

-Монада не підвладна зовнішнім впливам. Між монадами існують відносини гармонії – жодна з них не впливає на інших. Гармонію монади знаходять в Богові. Він є монадою монад, Абсолютною монадою. Він владнав все таким чином, що автономні зміни в середині однієї монади не спричиняють дисгармонію в інших монадах. Відповідність монад обумовлена Богом. В такий спосіб буття протилежностей Г.Лейбніц вміщує у загальне буття.

-Монади здатні уявляти. Ця їх якість осмислюється Г.Лейбніцем двоїсто: з одного боку, монади відрізняються одна від одної своїми уявленнями, а з іншого боку, саме можливість уявляти забезпечує всезагальність монад (внутрішні зміни являють рух множини). Таким чином за зовнішніми ознаками монади тотожні, але відрізняються внутрішніми змінами. Монада змінюється за рахунок мінливості власних уявлень (перцепцій), але при цьому залишається собою.

-«Будь – яка множина міститься в єдності» - узагальнює Г.Лейбніц.

-Монади утворюють матерію. Їх здатність в матерії Г.Лейбніц характеризує як невиразність уявлень, приголомшливий стан, що унеможлиблює розрізнення, бажання, чи діяльність. Це можна вважати визначенням матерії.

-Спираючись на попередню тезу, Г.Лейбніц робить висновок, що усе матеріальне є таким, що уявляє, а значить і діє. Найвищим ступенем уявлення-перцепції є свідомість. Критерієм свідомості є виразність, погодність. Свідома монада відрізняється від матеріальної монади ясними уявленнями. Перцепції свідомості Г.Лейбніц називає апперцепціями.

-Тіла є агрегати монад. Оскільки монади відрізняються своїми уявленнями, то відмінності речей містяться в них самих (знову ж, будь яка множина міститься в єдності).

Співвіднесіть принципи всезагальності і всеєдності Б.Спінози та вихідний принцип Г.Лейбніца.

Завдання 4.22 Синтезування емпіричних і раціоналістичних методів пізнання Т.Гоббсом отримало вигляд «обертання методу» – наше пізнання починається з відчуттів, які ми осмислюємо і, намагаючись поточнити отримані знання, знов наvertsаємось до відчуттів, потім осмислюємо їх також. Поясніть в якій спосіб Т.Гоббс отримує нове знання в ході застосованого синтезу.

Завдання 4.23 Т.Гоббс зазначав: «Немає жодного поняття в людському розумі, яке не було б породжене спершу, цілком або частково, в органах чуття». Декарт заперечу, говорячи, що «немає нічого в розумі, чого не було б в чуттях, окрім самого розуму». З якою позицією згодні особисто ви? Чи вважаєте ви що позиція Гоббса обгрунтовує відмову від теоретичного, а позиція Декарта – від практичного пізнання?

Завдання 4.24 З поданих відомостей про філософію Д.Локка зробіть висновок щодо особливості мисленевого синтезу, застосованого мислителем. Д.Локк не протиставляє, а пов'язує одне з одним емпіричний і раціональний методи пізнання: «...в інтелекті не має нічого, чого б не було в чуттях». Філософ помічає, що найпростіші ідеї – «simple ideas» – акумулюються в свідомості людини безпосередньо із сприйняття, в якому узагальнюються нюанси відчуття, або в рефлексивній дії у внутрішніх визначеннях свідомості. До ідей, породжених сприйняттям відносяться уявлення про світло, колір, смак й ін. Результатом рефлексії постають форма, рух і спокій. Складні ідеї (напр. віра, сумнів) постають в процесі роботи інтелекту, в порівнянні і синтезуванні деяких уявлень в нове. Інтелект Д.Локк розуміє як схоплення абстрактних відчуттів, що містяться в предметах. Істина ж виявляється у відповідності наших уявлень самому предмету.

Розмірковуючи про методи пізнання, Д.Локк створює мисленнєвий синтез в результаті якого з'являється поняття «свідомість». Д.Локк коментує шлях від предмету до свідомості суб'єкту наступним чином:

- одиничне є джерелом загальних уявлень;
- свідомість - це *tabula rasa* (чиста дошка);
- ідеї з'являються в свідомості через досвід;
- досвід – це форма предметності; те, що знаходиться в нашій свідомості і по відношенню до неї є предметним.

Завдання 4.25 Т.Гоббс, говорячи про природний стан, характеризував його як «війну всіх проти всіх», за якої «людина людині вовк». Дж.Локк в той же час стверджував прямо протилежне. Поясніть таку відмінність у поглядах на природний стан.

Завдання 4.26 Як Ж.-Ж. Руссо формулює головну ілюзію людського буття? «Людина народжується вільною, але навкруги геть усі в кайданах. Той, хто вважає себе володарем інших, насправді, більше є рабом ніж вони...»

Контроль знань

Часові межі середньовічної філософії

Роль вчень Платона і Аристотеля у формуванні середньовічної філософії

Що таке гностицизм та маніхейство? Їх представники та їх погляди.

Що таке аріанство?

Як ви розумієте таке положення апологетики як «примат віри».

Поясніть сутність середньовічного реалізму (Ансельм Кентерберійський).

Поясніть сутність середньовічного номіналізму (Росцелін).

Оцініть роль схоластики у становленні філософської думки.

Томізм - вчення Фоми Аквінського.

Особливості філософії середньовіччя.

Як змінюється в епоху середньовіччя у порівнянні з античною філософією висвітлення антропологічної проблематики? Чи можемо ми стверджувати, що у порівнянні з античністю світогляд отримав антропологічну спрямованість?

Охарактеризуйте антропоцентричне мислення.

Визначте місце натурфілософії Відродження у становленні перетворюючого світовідношення.

Загадайте тертуліанові висловлювання на адресу філософії та науки. Чи втрачають вони актуальність в епоху Ренесансу, чому? Як змінюється бачення ролі філософії і науки в житті людини і суспільства? Як ви вважаєте, чи актуальні сьогодні ідеї громадянського гуманізму?

Які якості Д.Локк вважав вторинними: густина, протяжність, число чи колір, смак, звук?

Які якості, за Д.Локком, є первинними: смак, звук, колір чи форма, простір, рух, спокій?

Виберіть правильну відповідь. Назвіть основні форми логічного пізнання: висновок, математизація, судження, спостереження, поняття.

Виберіть правильну відповідь. Назвіть основні форми чуттєвого пізнання: поняття, відчуття, сприйняття, судження.

Загадайте тертуліанові висловлювання на адресу філософії та науки. Чи втрачають вони актуальність в епоху Нового часу, чому? Як змінюється бачення ролі філософії і науки в житті людини і суспільства?

3.5 Тема 5 Аналітичний ресурс модерної філософії

Принципові положення неklasичного і klasичного філософствувань. Гуманістичні цінності: проблема людини в неklasичній філософії і людина постмодерну.

Питання для роздумів

В чому полягає різниця між термінами: «німецька klasична філософія» і «німецька філософія XVIII-XIXст.»?

В чому полягає спорідненість і контраст klasичної і неklasичної парадигм філософствування?

Назвіть предмет klasичного філософствування, якщо неklasичне фокусується на дослідженні способу фіксації об'єктів дійсності у людській свідомості?

Чим пояснити еkleктичність неklasичного філософствування?

Яку неvirішену проблему klasичного філософствування намагаються розв'язати позитивна філософія, марксизм і неklasична філософія?

Які принципи відкривають три закони діалектики, а саме:

- закон єдності і боротьби протилежностей (розвиток об'єктивного світу і пізнання відбувається шляхом подвоєння на протилежності; вирішення протиріччя приводить до переходу системи в нову якість).

- закон заперечення заперечення (нове завжди заперечує старе).
- закон взаємопереходу кількісних та якісних змін (накопичення кількісних змін веде до якісних перемін).

В чому полягає сенс ділеми Е.Фромма: «Свобода від, або свобода для».

Охарактеризуйте постмодерну філософію щодо модерної.

Робота з цитатами.

Завдання 5.1 Три праці І.Канта мають назви «Критика чистого розуму», «Критика практичного розуму» і «Критика можливості судження». Перша розкриває його гносеологічні пошуки, друга етичні, третя естетичні. Поясніть, чому вони так названі.

Завдання 5.2

Визначте принцип мисленевого синтезу, який здійснює І.Кант осмислюючи природу людини і відзначаючи притаманну їй нерівновагу, постійне метушіння між моральними і прагматичними мотивами: «...жити так, якщо б існували Бог і свобода».

Завдання 5.3 Чи отримаємо однаковий ефект від реалізації старокитайської настанови, що людина має пізнати природу і влаштувати суспільне життя за її принципами, і категоричного імперативу І.Канта: «вчиняй так, щоб максима (принцип, мотив) твого вчинку могла стати законом світу»?

Завдання 5.4 У праці «Що таке народ у вищому розумінні цього слова і що таке любов до Батьківщини» Й.Фіхте ставить перед собою запитання: «... що таке любов до батьківщини чи, правильніше було б сказати, що таке любов окремої людини до своєї нації...»? Чи те саме - любов до батьківщини і любов окремої людини до своєї нації?

Завдання 5.5 Й.Фіхте визначає народ як «...сукупність людей, які живуть разом у суспільстві й ненастанно відтворюють себе природно й духовно, а вся ця сукупність улягає особливому законові розвитку божистого в ній. Сполучним елементом у цьому особливому законі є те, що у вічному світі, а саме тому і в минулому, ця маса з'єднується в природну, виповнену собою цілість».

Які ще ідеї філософа ґрунтуються на темі цілісності?

Завдання 5.6 Визначте провідний принцип гегелівської діалектики з наведеного *ноогенетичного закону* Гегеля: людина у своєму індивідуальному духовному розвитку відтворює в стиснутому вигляді загальний духовний розвиток людства. «...Окремий індивід є недосконалий дух... Індивід, субстанція якого – дух вищий, пробігає

це минуле... як форми, вже залишені духом, як етапи шляху, вже розробленого і вирівняного; таким чином, щодо пізнання ми бачимо, як те, що в ранні епохи обіймало зрілий дух мужів, зведено до пізнань, вправ і навіть ігор хлоп'ячого віку...»

Завдання 5.7 Відомим є висловлювання Г.В.Ф.Гегеля: «Держава є хода Бога в світі». Як ви її розумієте? Чи репрезентує дана теза його систему абсолютного ідеалізму?

Завдання 5.8 Остаточо пориваючи з гегельянством, Л.Фейербах писав, що до тепер людина розглядалась таким чином: «Я – абстрактна, лише мисляча істота; тіло не має відношення до моєї сутності». Що ж стосується нової філософії: «Я справжня чуттєва істота; тіло входить до моєї сутності в повноті свого складу і є моє я, становить мою сутність». У центрі його системи стоїть людина – єдиний, універсальний, найвищий предмет філософії. Поясніть, чи антропологічний матеріалізм Л.Фейєрбаха різниться від антропоцентризму та гуманізму епохи Ренесансу, чи є просто поверненням до нього.

Завдання 5.9 Яку глобальну зміну соціального світу в сер. ХІХст. засвідчує Ф.Ніцше? «...Колись хула Богові була найбільшою хулою, але Бог помер, а з ним померли й богохульники. Тепер найжахливіший злочин – хулити світ і шанувати утробу незбагненого більше, ніж сенс світу».

Завдання 5.10 Як співвіднести з мораллю заклик Ф.Ніцше? «О, брати мої, хіба я жорстокий? Проте я кажу: що падає, те слід і штовхнути!»

Завдання 5.11 Чи змінює людину розуміння власної приреченості? «...Людина – це линва, напнута між звіром і надлюдиною, – линва над прірвою...Я люблю тих, котрі живуть не інакше, як приречені на загибель: адже вони ступають по линві.»

Завдання 5.12 Про яку безпритульність новоевропейської людини пише М.Хайдеггер? «Безпритульність стає долею світу. Тож треба мислити цю подію буттєво-історично. Те, що Маркс у суттєвому й значущому смислі розпізнав слідом за Гегелем як відчуження людини, тягнеться своїм корінням до безпритульності новоевропейської людини...»

Завдання 5.13 Доведіть, що наведене висловлювання ілюструє некласичне мислення. «Константами є не елементи, а їх відношення».

Завдання 5.14 Згадуючи Кантове «річ для мене» і «річ в собі», В.Ленін стверджує: «Абсолютно ніякої принципової різниці між річчю в собі і явищем немає і бути не може.» А як гадаєте Ви, чи існує непринципова різниця між «між річчю в собі і явищем»?

Завдання 5.15 Ж.-П.Сартр пише: «...людина спочатку існує, зустрічається, з'являється в світі і лише згодом визначається.» Що у філософа означає «існування передує сутності»?

Завдання 5.16 В чому Ж.-П.Сартр вбачає свободу людини? ...Якщо існування дійсно передує сутності, то людина відповідає за те чим вона є...»

Завдання 5.17 Яким чином єдність і рівність всіх людей пов'язана з єдністю ноосфери? «Питання про планову, єдину діяльність щодо опанування природи і правильного розподілення багатств, необхідних для створення єдності і рівності всіх людей, єдності ноосфери, постало на порядку денному».

Завдання 5.18 Чому М.Хайдеггер тісно пов'язує науково-технічний прогрес і тоталітарну державу? «...Сучасна наука і тоталітарна держава, будучи неминучими наслідками сутності технічного, разом з тим складають його почет (супроводжують – авт.)»

Завдання 5.19 Визначте предмет філософствувань М.Мамардашвілі. «...Будь-який момент життя переплетений із смертю. Для кожного живого стану є мертвий дубль. Якщо ми говоримо про відчуття, які з нами не траплялися, то це неправда. Ми вимовляємо одні й ті самі слова, але істинними вони будуть тоді, коли за ними стоїть внутрішній акт – розуміння того, що з нами відбувається. Найбільша трагедія людини – не розуміти, що з тобою відбувається. Тож внутрішнє розрізнення неправди й істини вартє самого життя».

Контроль знань

Що є більш корисним для розвитку знання – еkleктика, метафізика, діалектика, софістика?

Що таке агностицизм – процес мислення, істина, судження, заперечення, можливості пізнання?

Назвіть центральну категорію у теорії діалектики: пізнання, розвиток, буття, логіка.

Як розвивалася історія людей на думку Г.Гегеля?

Г.Гегель вважав, що в основі реальності лежить: божество; абсолютна ідея; ідентичність; несвідоме.

Наведіть ідеї на яких ґрунтується теорія відчуження К.Маркса.

Оберіть з переліку взаємозалежні частини марксизму: діалектика, політична економія, науковий комунізм, історія, філософія.

Що визначається марксистами як об'єктивна реальність, яка дана нам у відчуттях?

Яка відмінність найістотніше відрізняє діалектику Г.Гегеля від діалектики К.Маркса: логіка, гносеологія, матеріалізм?

Хто є автором теорії надлюдини як суб'єкта нової моралі: А.Шопенгауер, Е. Мах, Ф.Ніцше, З.Фрейд.

З яких елементів складається структура свідомості за Фрейдом: Я і Ти; Я, Ми, Вони; Я, Воно, Над-я.

Вилучить зайве. Елементами людського пізнання, згідно з ірраціоналізмом, є:

а) людський розсудок; б) воля; в) інтуїція; г) фантазія.

Наведіть протилежні поняттям: існування, постмодернізм, буття.

3.6 Тема 6 Українська філософія в полілозі з Західною і Східною парадигмами філософського знання.

Слов'янське коріння української філософії. Етична проблематика доби Київської Русі. Історія становлення класичної української філософії в розрізі проблеми людини. Вчення Г. Сковороди і П. Юркевича. Світоглядні перспективи: Захід, Схід, Україна.

Питання для роздумів

Назвіть характерні риси української філософії.

В яких рисах української і російської філософії виявляється слов'янська ментальність?

Які відповіді має українська філософія на запитання: «віра чи розум?»

В чому полягає протирічність терміну «радянська філософія»?

Охарактеризуйте перспективи розвитку сучасної української філософії.

Робота з цитатами.

Завдання 6.1 Які світоглядні принципи стародавніх слов'ян знаходимо в уривку з міфу про створення світу?

«... В начале времен мир пребывал во тьме. Но Всевышний явил Золотое Яйцо, в котором был заключен Род - Родитель всего сущего. Род родил Любовь – Ладу-матушку и, силою Любви разрушив свою темницу, породил Вселенную – бесчисленное множество звездных миров, а также наш земной мир. Так Род породил все, что мы видим вокруг, – все, что при Роде, – все, что мы зовем Природой. Род отделил мир видимый, явленный, то есть – Явь, от мира невидимого, духовного – от Нави. Род отделил Правду от Кривды».

Завдання 6.2 Тисячу років тому мовив В.Мономах своє слово. «... Первое, Бога дѣля и душа своя, страх имѣйте божий в сердци своемъ и милостынню творя неоскудну, то бо есть начатокъ всякому добру»; «Паче всего гордости не имѣйте в сердци и въ умѣ, но рцѣм: смертны есмы, днесъ живи, а завтра в гробь...» Чи залишається воно мудрим і сьогодні?

Завдання 6.3 Про яку двоїстість йдеться у Г.Сковороди:

«... не пустая древняя оная притча: «Глуп, кто двое нащитать не умѣт». Видѣтъ кошельок – не знать, что в кошелькѣ, – сіе есть, видящи, не видѣтъ. Видно, нужно вездѣ видѣтъ двое» («БЕСѢДА, НАРЕЧЕННАЯ ДВОЕ, О ТОМ, ЧТО БЛАЖЕННЫМ БЫТЬ ЛЕГКО»).

Завдання 6.4 Про які два різні ступені розуміння йдеться у Г.Сковороди:

Фарра. Протолкуй мнѣ, Наеман, что значит сірин? Я слышал что сірен значит пустынную птицу.

Наеман. Когда не разумѣш, что есть сірин, ниже уразумѣш, что ли есть пустынная птица. Иное разумѣтъ имя, а иное дѣло разумѣтъ то, что именем означается. Разумѣш имя сіе или скажу: звон сей –Христос. Но, дай бог, чтоб ты знал, что сіе имя значит! («БЕСѢДА, НАРЕЧЕННАЯ ДВОЕ, О ТОМ, ЧТО БЛАЖЕННЫМ БЫТЬ ЛЕГКО»).

Завдання 6.5 Охарактеризуйте символи, які обирає Г.Сковорода для позначення двох світів:

Афанасій. Ах! Бѣдненькіи мы с нашим міром. Мір наш, вѣк наш и человек наш есть то тѣнь одна. Но почему мір наш есть тѣнію?

Лонгин. ... Он непрестанно премѣняется. То раждается, то ищезает, то убывает, то уклоняется. Не многія ли тысящи тѣней ея в яблонѣ? Так тысяща наших лѣт в едином днѣ господнем сокрываются. Мір господень и день господень есть то древо жизни. А наш дряхлый, тѣнный и тлѣнный мір есть то древо смерти. Оно глумомудрым сердцам видится добром - по естеству же своему есть

лукавое... Мір наш есть риза, а господень - т'гло. Небо наше есть т'бнь, а господне – твердь. Земля наша – ад, смерть, а господня – рай, воскресеніє. В'ѣк наш есть то лжа, мечта, суета, пара, ничто же, а *истина* господня перебуває вов'ѣки. В'ѣк наш есть то различіє и різноформіє т'бни, с'ѣченіє п'ѣска, увяденіє цв'ѣта. В'ѣк же господень есть єдинство, тождество, адамант. День наш есть то же, что вечер, нош, луна. День господень есть то в'ѣчноє утро, св'ѣт неприступный, незаходимое солнце. «Господь близ». «Прийдет же день господень, яко тать в ноши, в онь же небеса убо со шумом мимо пойдут, стихий же, сожигаемы, разорятся». («ДИАЛОГ, ИЛИ РАЗГЛАГОЛ О ДРЕВНЕМ МІР'Ѣ»).

Завдання 6.6 М.К. Реріх свято вірив, що мистецтво здатне підняти людину на новий щабель буття. Чи існують інші шляхи до цієї мети?

«...Мистецтво об'єднає людство. Мистецтво єдине і неподільне. Мистецтво має багато гілля, але його коріння - єдине. Кожний відчуває Істину Краси. Для усіх має бути відкрита брама священного джерела. Світло мистецтва осяє нечисленні серця новою любов'ю. Спочатку безсвідомим прийде це почуття, але потім воно очистить усю людську свідомість. Скільки молодих сердець шукає прекрасного та істинного. Дайте їм це. Віддайте мистецтво народу, кому воно належить».

Завдання 6.7 Філософські погляди В.Винниченка відображають шлях здобуття щастя на підставі синтезу протилежностей: власність на землю і фабрики – трудовим колективам, єднання з природою, «живи тільки з власної праці», «не пануй і не підлягай пануванню», «будь просто часткою природи». Як розуміти його вислів: «планеті не потрібні найманці».

Контроль знань

Назвіть світочей суспільної думки Київської Русі.

Назвіть світочей філософської думки XIV - XVIIст.

В чому сенс «теорії двох істин» й ідеї «природного права» О.Кононовича-Горбацького (XVIIст.)?

Назвіть характерні риси української філософії XVIII - XXст.

Що є основою неповторності людини, за П.Юркевичем: розум чи серце?

Хто є автором теорії «трьох світів і двох натур»: Я.П. Козельский, П.Юркевич, Г.Сковорода, М. Котляревський?

Світ символів за Г.Сковородою: це Біблія чи логіка?

Назвіть імена мислителів, які переймалися питанням державної розбудови України.

Назвіть українських письменників, творчість яких збагатила українську філософію.

4 РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА І ДЖЕРЕЛА

Базова література

1. Бондаревич, І. М. Філософія: навчальний посібник / І. М. Бондаревич. Київ: Алерта, 2013. 240 с.
2. Бичко, А.К., Бичко, І.В., Табачковський, В.Г. Філософія як історія філософії: підручник/ за аг. Ред. Ярошовця В.І. – К.: Центр учбової літератури, 2010. 648 с.
3. Булатов, М. О. Філософський словник. – Київ .: Стилос, 2009. 575 с.
4. Буслинський В.А. Основи філософських знань. Підручн. / В.А. Буслинський, П.І. Скрипка. Львів: Новий Світ, 2010. 352 с.
5. Захара І.С. Українська філософія: навч. пос. / Ігор Захара Львів: ЛНУ ім. І.Франка, 2014. 354 с.
6. Козьмук Я. Філософія: навч. посіб./Я. Козьмук, О. Задубрівська. – Чернівці: Рута, 2012. 139 с.
7. Пазенок В.С. Філософія. навч. пос./В.С. Пазенок. Київ.: Академвидав, 2008. 280 с.
8. Петрушенко В.Л. Філософський словник: терміни, персоналії, сентенції/В.Л. Петрушенко. Львів: Новий Світ, 2011. 456 с.
9. Рижак Л. Філософія: підручник / Людмила Рижак. – Львів:ЛНУ ім. І.Франка, 2013. 650 с.
10. Синиця А. Аналітична філософія: монографія / Андрій Синиця. – Львів : ЛДУФК, 2013. – 303 с.
11. Філософія як історія філософії: А.К Бичко, І.В. Бичко, В.Г. Табачковський/ за Ред. В.І. Ярошовця Київ.: Центр учбової літератури, 2010. 648 с.
12. **Філософія:** підручн. / О.Л. Воронюк. 3-є вид., переробл. та допов. Київ: ВСВ «Медицина», 2018. 216 с.

Додаткова

1. Діденко, В. Ф. Філософія: ескізи для самопідготовки : Навчальний посібник. Київ: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2006. 208 с.
2. Кримський, С. Б. Запити філософських смислів. Київ: ПАРАПАН, 2003. 240 с.
3. Крымский, С. Б. Философия как путь человечности и надежды. Киев: Курс, 2000. 308 с.
4. Свідзинський, А. Синергетична концепція культури. Луцьк: Вежа, 2009. – 696 с.
5. Філософія: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Л.В. Губерський та ін.; за ред. Л.В. Губерського. Харків.: Фоліо, 2013. 509 с.
6. Щерба С.П. Філософія: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / С.П. Щерба, О.А. Заглада; за ред. д-ра філос. наук, проф. С.П. Щерби. Житомир: Полісся, 2012. 547 с.
7. Вовк В.М., Петрова Г.М., Черней В.В. Історія філософії: опорний конспект: Київ.: Атіка, 2012. 275 с.
8. Головашенко І.О. Філософія: навч. посіб. / І.О. Головашенко. Вінниця : ВНТУ, 2016. 200 с.
9. Губар О.М. Філософія: інтерактивний курс лекцій: навч. посібник. Київ: Центр учбов. л-ри, 2012. 416 с.

Інформаційні ресурси:

1. Волинка, Г. Читанка з філософії : У 6 кн. Кн. 1. Філософія стародавнього світу. – К.: Довіра, 1993. – 207 с. Режим доступу: http://terepishchyi.com/volinkag_i_gol_red_chitanka_z_filosofi_u_6_kniga_h_kniga_1_f.pdf
2. Волинка, Г. Читанка з історії філософії : У 6 кн. Кн. 6. Зарубіжна філософія ХХ ст.. К.: Довіра, 1993. 239 с. Режим доступу: http://terepishchyi.com/volinka_g_i_gol_red_chitanka_z_filosofi_u_6_kniga_h_kniga_6_z.pdf
3. Причепій, Є.М., Черній, А.М., Чекаль, Л.А. Філософія: підручник для студентів вищих навчальних закладів. 2.вид., випр., доп. К.: Альма матер, 2007. 592 с. // Режим доступу: <http://elibrary.nubip.edu.ua/pdf>
4. Сайт альманаху «Грані» - Режим доступу: <http://www.grani.org.ua/>
5. Электронная библиотека ГУМЕР. - Режим доступу: <http://www.gumer.info/>

5 СИСТЕМА ОЦІНЮВАННЯ ЗНАТЬ СТУДЕНТІВ З ДИСЦИПЛІНИ «ФІЛОСОФІЯ»

Контроль знань з дисципліни «Філософія» здійснюється за рейтинговою системою оцінювання. Рейтингова оцінка за результатами вивчення дисципліни «Філософія» визначається як середня двох змістовних модулів, у межах яких розподілені теми.

Для здобувачів вищої освіти денної форми навчання використовуються наступні засоби оцінювання:

- поточний контроль реалізується у формі усного опитування, виступів на практичних заняттях, поточного тестування, правильності виконання практичних завдань, у тому числі запланованих на самостійне опрацювання тощо;

- підсумковий контроль- залік.

Підсумкова оцінка із дисципліни, яка виставляється в залікову відомість, є сумою балів за різні види навчальної роботи. Під час контролю враховуються наступні види робіт:

- виконання завдань до семінарських занять - до 35 балів (планом передбачено 7 семінарських занять, тому за кожен тему можна отримати від 0 до 5 балів: 2 бала – повна вичерпна відповідь на завдання; 2 бала – впевнене та ефективне використання логічного інструментарію. 1 бал – схематичний конспект.

- поточний контроль – до 49 балів (здійснюється з 7 лекційних занять, тому за кожне можна отримати від 0 до 7 балів: 3 бали – знання теоретичних аспектів за темою – визначаються в результаті опитування/тестування; 2 бали – відповіді на запитання практичного характеру у відповідності до змісту теми; 2 бали – участь в обговореннях, дискусіях);

- неформальна та/або інформальна освіта (відвідування тренінгів, семінарів – до 4 балів, отримання сертифікатів з проходження курсів, або їх окремих складових;

- наукова діяльність (участь у науковій темі кафедри, участь у конференціях) – до 12 балів.

Контроль знань здобувачів вищої освіти *заочної форми навчання* здійснюється шляхом виконання завдань у вигляді відповідей на питання, що стосуються змісту роботи (максимально 100 балів). Зміст завдань та методичні рекомендації з їх виконання розміщено в системі дистанційного навчання Moodle :

<https://moodle.zp.edu.ua/course/view.php?id=138>

Політика дедлайнів. Здобувач вищої освіти зобов'язаний дотримуватись крайніх термінів (дата для аудиторних видів робіт або час в системі дистанційного навчання Moodle), до яких має бути виконано певне завдання. За наявності поважних причин (відповідно до інформації, яку надано деканатом) здобувач вищої освіти має право на складання індивідуального графіку вивчення окремих тем дисципліни.

Політика академічної доброчесності. Дотримання академічної доброчесності здобувачами вищої освіти передбачає: самостійне виконання навчальних завдань, завдань поточного та підсумкового контролю, досягнення результатів навчання (для осіб з особливими освітніми потребами ця вимога застосовується з урахуванням їхніх індивідуальних потреб і можливостей); посилення на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей; дотримання норм законодавства про авторське право та суміжні права; надання достовірної інформації про результати власної (наукової, творчої) діяльності, використання достовірної інформації з офіційних джерел при виконанні проектних завдань.

Для здобувачів вищої освіти заочної форми навчання засоби оцінювання: виконання завдань на платформі дистанційного навчання moodle, підсумковий контроль у формі заліку. Оцінка на заліку виставляється у відповідності до існуючих шкал оцінювання.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамєну курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
85-89	B	Добре	
75-84	C		
70-74	D	задовільно	
60-69	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

